

O‘SMIRLIK DAVRIDA SALBIY ILLATLAR HAMDA PSIXIK INQIROZLAR RIVOJLANISHINI OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK YECHIMLARI

Allaberganova Rashida Azatovna
Toshkent shahar Mirobod tumani
154-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya Hozirgi kunda fan-texnika asrida o‘smirlarda suitsidal xulq-atvor oldingi yillarga nisbatan ancha soni ko‘paygan. Sababi, o‘smirlik yoshi juda murakkab davr va shu davri kimdadir silliq, kimdadir butun olamga nisbatan boshqacha bir nigohda qarash bilan o‘tadigan davr hisoblanadi. Bir qarashda o‘smirlarning o‘z joniga qasd qilishi murakkabligini tushunish muhim hisoblanadi. Keling, o‘smirlik davri o‘zi nima? Shu savobga avval javob bersak.

Kalit so‘zlar: O‘smirlik. Suitsidal hatti-harakatlar, xulq, suiqasd, psixik jarayonlarning kechishi, ruhiyat, psixik jarayonlar

KIRISH

Psixologiyada o‘smirlik davri o‘zgarish davri deb hisoblanadi. O‘smir-bola bo‘lib bola ham emas, katta bo‘lib katta odam ham. Ularda yangi hissiyot uyg‘onadigan, ya‘ni balog‘atga yetganlik hissi, balog‘at yoshining qadri, kattalar bilan aloqa qilish haqida yangi fikrlari bo‘lmaydi. Ularda, asosan, katta odamlardan ko‘ra o‘z tengdoshlari bilan aloqa qilish yetakchi o‘rinni egallaydi.

Kattalardan ko‘ra, o‘z sinfdoshlari, do‘stlari qurshovida bo‘lish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘smirlik davridagi o‘zgarishlar, qiyinchiliklar nafaqat bolada ichki ziddiyatlarni keltirib chiqarishi bilan balki atrofdagilar bilan ziddiyatli vaziyatlarni yuzaga kelishi bilan ham ajralib turadi. Bu hayot o‘smir uchun yetarli darajada anglanilmagan, tushunarsiz, qo‘rqinchililigi bilan ajralib turadi. Yangi hayotga, balog‘at yoshi dunyosiga qadam qo‘yish bilan bog‘liq muammolarni o‘smir o‘zicha hal qilolmaydi, shuningdek, o‘zida kechayotganlarini ham atrofdagilarga tushuntirib bera olmaydi. Suitsid-qasddan o‘limga olib keluvchi shikast yetkazish (o‘z joniga qasd qilish). Bunday psixologik holatning paydo bo‘lishi, ko‘pincha, insonning jazavaga tushishi, emotsional tuyg‘ularning yo‘qolishi, irodasizlik kabilarni o‘z ichiga oladi. Suitsidal xulq-atvor- bu suitsidal faollikning namoyon bo‘lishi. Bu o‘z ichiga suitsidal fikr, maqsad, mulohaza, tahdidlar, suiqasd va unga urinishni o‘z ichiga oladi.

Haqiqiy suitsidal xulq-atvorda nafaqat puxta o‘ylab o‘z joniga qasd qilish, balki, ko‘pincha, uzoq vaqt “tayyorlaniladi”. Shaxsda o‘z joniga qasd qilish, ko‘pincha, atrofdagilardan o‘z vaqtida yordam kelmaganida sodir etiladi. Shuningdek, suitsidal urinish sodir etish orqali xoh o‘g‘il bola bo‘lsin, xoh qiz bola birinchi navbatda o‘ziga e‘tibor qaratishga urinadi. Boshqa yoshdagilarga nisbatan, o‘smirlarda bo‘layotgan

voqealarni kuchli hissiyot, nafrat va ta'sirchanlik bilan qabul qiladilar. Boshqalarga, ya'ni o'z joniga qasd qilayotganlarga taqlid qilishga urinish, suitsid uchun asos bo'ladi. Ontogenetik rivojlanishning turli bosqichlarida suitsidal xulq-atvor o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ikkita asosiy "avj" bo'linadi: "yoshlikning avji"-15 dan 23 yoshgacha va "involyutsiya avji"-40 yoshdan so'ng. Tajriba va ko'p sonli tadqiqotlarning ko'rsatishicha, eng ko'p o'ziga xos xususiyat bolalik-o'smirlik bosqichi va inson hayotining involyusion davriga ajratib ko'rsatiladi.

Davlatimiz rahbari tomonidan yosh avlodni shakllantirishning dastlakgi pallasida ta'lim-tarbiya masalasiga alohida e'tibor qaratilayotganligi yosh avlodning yutug'idir. Har qanday mamlakatning ertangi taraqqiyotini uning kuchli bilim va salohiyatga ega, zamonaviy bilimlarni puxta o'zlashtirgan yoshlar belgilab beradi. Ularni global rivojlanishning barcha sohaları va tarmoqlariga hayotbaxsh kuch bag'ishlovchi shiddatli lokomativ desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Bugun dunyo aholisining 30 foizdan ko'progini yoshlar tashkil etmoqda. Ushbu foizlarning ko'p qismini o'smirlar tashkil qiladi. O'smirlar haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lish va amaliyotda qo'llash yosh avlod tarbiyasiga berilgan e'tibor desak mubolag'a bo'lmaydi

O'smirlik balog'atga yetish bosqichi bo'lib, yangi hislar, sezgilar va jinsiy hayotga taaluqli chigal vaziyatlarning paydo bolishi bilan ham harakterlanadi. O'smirlar o'zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. Ular o'zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qiyuvchilariga qiziqishga intiladilar. O'smirlik davri „o'tish davri“, „krizis davr“, „qiyin davr“ kabi nomlarni olgan psixologik ko'rinishlar bilan harakterlanadi. O'smirlik davrida ko'pincha so'zga kirmaslik, o'jarlik, tajanglik, o'z kamchiliklarini tan olmaslik, urushqoqlik kabi salbiy hususiyatlar xosdir. O'smirlik yoshida psixologik jihatdan eng muhim hislat - voyaga yetish yoki kattalik hissining paydo bo'lishi alohida ahamiyat kasb etadi. O'smirlik yoshiga hos bo'lgan psixologik hususiyatlarini o'rgana turib, o'smirlar shaxsining shakllanib, rivojlanib, kamolotga erishish yo'llarini va unga ta'sir etadigan biologik va ijtimoiy omillarning bevosita ta'sirini tushunish mumkin. O'smirlik davrida ichki erkinlikning o'sishida, o'z-o'zini anglash layoqatlarida, mustaqil xatti- harakatlarida katta sifat o'zgarishlari yuz beradi. Bunday o'zgarishlarning yuzaga kelishida irodaning ham ahamiyati katta. Iroda oliy psixik funksiya sifatida o'smirning erkin harakat qilish quroli, shuningdek, shaxsi rivojining magistral chizig'i bo'lib hisoblanadi. O'z-o'zini anglash hissining tarkib topishi, o'ziga nisbatan go'yo alohida mustaqil shaxs sifatidagi munosabatning vujudga kelishi bu davrdagi har ikki jinsdagi va istagan temperament tipidagi o'smirlar uchun muhim xususiyatlardir.

Psixolog L.S.Vigotskiy o'smir yoshi psixologiyasini „psixik rivojlanishdagi inqiroz“ deb nomlagan. O'smirlik davridagi inqiroz-o'smir kechinmalari, uning strukturasi, mazmunining qat'iy o'zgarishi, buzilishidir. U 13 yoshni inqirozni sindiradigan nuqtasi deb atagan. Inqirozdan keyingi davrlar ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan subektiv

yanada qiyinroq deb ataladigan yangi psixologik tuzilmalar shakllanadi. O'smirlarning ehtiyojlari va imkoniyatlarining o'zaro mos kelmasligi o'smirlar bilan ota-onalar, o'qituvchilari va boshqa murabbiylari o'rtasida qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. Vigotskiy psixik rivojlanishdagi inqiroz bilan cheklanib qolmasdan, o'smirlik davridagi qiziqishlarning o'zgarishiga bog'liq ravishda ikki ya'ni salbiy va ijobiy fazani ajratib ko'rsatgan. Salbiy faza ilgarigi qiziqishlarning so'nishi va yangi dastlabki jinsiy qiziqishlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bunda quyidagi salbiy xulq-atvor ko'rinishlari namoyon bo'ladi; ish qobiliyatining, o'zlashtirishning pasayishi, o'smirning qo'polligi va yuqori qo'zg'aluvchanligi, uning o'zidan qoniqmasligi va xavotirlanish va boshqalar. Ijobiy faza keng, chuqur yangi qiziqishlarning paydo bo'lishi bilan xarakterlanadi. O'smirda boshqalarning va o'zining psixologik kechinmalariga qiziqish paydo bo'ladi. Vigotskiy izlanishlariga hamohang tarzda M.G.Davlatshin, "5-7-sinf o'quvchilarida texnik qiziqishlarni shakllantirish" mavzusida o'z tadqiqotlarini olib borgan. Professor M.G.Davlatshin mehnat ta'limi va kasbga yo'llash muammolariga, texnik qiziqish va texnik qobiliyatlarni shakllantirishning psixologik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratgan.

XULOSA

Xulosa o'rnida shu narsaga alohida e'tibor berish kerakki, yuqoridagi olimlarning izlanishlarini o'rganib chiqib o'smirlik yosh davrining naqadar muhim va dolzarb mavzu ekanligini hamda bu yosh davrining psixologik xususiyatlariga va o'zgarishlariga jamiyatning har bir a'zosi bee'tibor bo'lmasligini aytib o'tish o'rinlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

- 1.G'oziyev E., Umumiy psixologiya''.-T.;O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.2010.-548-b
- 2.Davlatshin M.G.,Yosh va pedagogik psixologiya''.-T.,2004
- 3.Nishanova Z.T. va boshqalar „Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya''.-T.;O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.2018.332-b
- 4.Qodirova, M. (2020). Voyaga yetmagan o'smirlar xulq atvorini shakllantirishda olib boriladigan ishlar mazmuni. Архив Научных Публикаций JSPI.
- 5.Qodirova, M. (2020). Особенности периода взросления подростка. Архив Научных Публикаций JSPI.
- 6.Qodirova, M. (2020). Bolalar idrokini rivojlantirishda mashg'ulotlarning o'rnini. Архив Научных Публикаций JSPI.
- 7.Qodirova, M. (2020). Psixologiya fanlarini o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning o'rnini va ahamiyati. Архив Научных Публикаций JSPI.
- 8.Qodirova, M. (2020). РОЛЬ ЗАНЯТИЙ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ СПОСОБНОСТИ РАЗМЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ. Архив Научных Публикаций JSPI. 9.